

Miquel Cabal Guarro

La glàndula d'Ícar és un recull de relats d'Anna Starobínets. Per encàrrec de l'editorial Mai Més, vaig enfilat-ne la traducció al principi de gener del 2022, un mes abans que les tropes russes iniciessin la invasió total d'Ucraïna. El març del mateix any, l'autora s'exiliava a Tbilisi, la capital de Geòrgia. Vídua i mare de dos fills, Starobínets va decidir que no volia continuar en un país que glorifica la mort, que legisla contra el col·lectiu LGBTIQ+, que executa periodistes i que es lliura oficialment a deliris messiànics, nodrits alhora d'un victimisme abstrús i un xovinisme prepotent.

Al cap de poques setmanes d'haver començat la traducció del llibre, doncs, la realitat havia mutat: Rússia tornava a ser l'os ferit que es defensa atacant; la repressió política i cultural s'hi abrandava, la desarticulació social hi culminava i la guerra s'havia ensenyorit de tot el que tenia a veure amb el país de l'escriptora. De fet, a Rússia la guerra encara avui és el centre de tot. És un forat negre que s'ho empassa tot i que després ho escup distorsionat i pervertit, amb un tel que costa de perforar. Els textos d'aquest llibre de Starobínets parlen justament de mutacions i de tels negres, de distorsions i perversions d'una realitat que costa de creure i que encara costa més de veure tal com és. Escrits entre el 2010 i el 2013, els relats que componen *La glàndula d'Ícar* presenten quadres d'un món possible, proper i reconeixible, però ni de bon tros ideal. Un món recobert amb el tel de la desesperança i el desassossec.

Amb el subtítol de *Llibre de les metamorfosis*, el recull de Starobínets explora les relacions humanes en un escenari mig distòpic. I no un de sol, de fet, sinó molts. Perquè els relats presenten una diversitat evident de fons i de forma, de personatges, situacions i expressions. I vet aquí un dels principals esculls en la traducció d'aquest llibre: la naturalesa diversa que exhibeix i que es trasllua tant en la llengua com en la construcció formal i argumental dels textos que componen la selecció. Cada relat obliga a una mutació de la veu, no només perquè els personatges i els quadres que l'integren siguin diferents, sinó perquè l'autora guarneix la llengua de cada narració amb elements particulars: dels col·loquialismes i jocs de paraules del relat que dona títol al recull, als infantilismes i les rimes pedestres de la peça «Tranx»; del llenguatge tècnic del relat «El pigall», als ecos bíblics d'«El paràsit» o «Pastures delicioses». Tots aquests elements queden ben relligats amb un estil clar i directe, espurnejat de diàlegs dinàmics i imatges potents, molt cinematogràfiques.

Entre totes les metamorfosis traductives necessàries per traslladar aquests elements formals, la impostació de la veu d'una nena al relat «Tranx» va ser un exercici força divertit. Reiteracions, simplificació sintàctica, candidesa..., tot s'hi val per bastir un discurs que, òbviament, s'inspira en les veus infantils que ja fa uns quants anys que em ressonen ben a la vora. El mateix relat em va plantejar un altre repte, però: la recreació d'una cançó de bressol funesta amb rimes d'estar per casa. Després de dedicar-hi molt més temps del que tocava, és a dir, quan el *traductímetre* ja feia temps que m'indicava que aquells versos no els cobraria, vaig tancar una versió prou digna de la cançoneta. Per comprovar si funcionava, vaig arribar a posar-hi una música senzilla i repetitiva, una música de bressol: sí, les quartetes tenien els accents més o menys ben posats i la cosa corria bé.

Acostumat com estic a traduir autors morts, encara avui em sorprenc quan puc interactuar amb una autora i fins i tot arribar a conèixer-la. El 2023 vaig

tenir l'ocasió de compartir temps i espai amb Anna Starobínets en el marc d'una [visita de l'autora al CCCB](#). Molt interessada en la recepció de l'obra, una de les coses que em va demanar primer sobre el llibre va ser si havia mantingut la rima de la cançó en la meua traducció. Oh, quina sensació tan insòlita d'haver esmerçat bé el temps i els esforços! I, malgrat tot, quina sensació que la cosa hauria pogut quedar més rodona, també! Perquè diria que això va així sempre: els traductors donem la traducció per acabada més perquè el termini i el senderi ens hi empenyen que no pas perquè tinguem la certesa que allò que hem fet no es pugui continuar refent.

També em vaig dedicar a refer el títol de «Pastures deliciosos», que va ballar fins a les darreres revisions del relat. La primera traducció es titulava «Prats deliciosos», a partir de l'original rus «???????? ??????» (*zlàtxnie pàjiti*). El títol és una al·lusió al segon vers del Salm 23, que és ben conegut i arrenca dient: «El Senyor (o Jahvè/Jahveh, segons la versió) és el meu pastor, no em manca res». A continuació, les versions de la Fundació Bíblica Catalana, la Bíblia Catalana Interconfessional i la de Montserrat diuen: «Em fa descansar en prats deliciosos». Com que l'original fa al·lusió a aquests *prats deliciosos* amb un sintagma en aparença equivalent (nom i adjectiu en plural), vaig donar la traducció per bona sense trencar-m'hi el cap. Ara bé, aquesta primera opció no recollia determinats elements de l'original que, havent traduït el relat, vaig adonar-me que calia preservar tant com fos possible. Són elements que estan relacionats, però l'un no implica l'altre necessàriament.

En primer lloc, l'expressió russa original és antiga. Les dues paraules que la componen són, d'una banda, un adjectiu més aviat tècnic i d'ús molt restringit, un *zlàtxni* que històricament volia dir 'herbat, fètil' i que, modernament i per obra i gràcia de la ironia, ha adquirit unes connotacions negatives (s'aplica a un lloc de mala mort, en el sentit que és 'fètil en activitats poc decoroses'); i, de l'altra, un substantiu arcaic: aquest *pàjit* que evoca un prat ben atapeït de

pasturatge amb una paraula arribada directament de l'eslau antic. I és que la traducció de la Bíblia russa (dita Sinodal) es va completar en diverses fases entre el 1816 i el 1876, i té un to marcadament arcaic i solemne, ple de mots aliens a la llengua russa literària del segle XIX i, encara més, de la d'aquest nostre segle XXI.

En segon lloc, i més enllà d'aquests ressos arcaics, l'expressió original és molt poc clara. Aquest és el segon element que volia preservar: una certa confusió que no deriva necessàriament de l'arcaisme, perquè no per força totes les formes arcaiques són poc clares. En el cas que ens ocupa, però, la combinació original resulta clarament confusa en el marc temporal i sociocultural en què l'acció del relat es desenvolupa. És a dir, en un futur en què les personalitats (els records, les idees, les inquietuds: el *programari*) han assolit la immortalitat per mitjà del trasplantament a cossos joves i sans (el *maquinari*), ja no hi ha ningú que recordi què són les *pastures*, pel fet que la societat ha oblidat les pràctiques tradicionals de la ramaderia i l'agricultura.

Un error en la instal·lació del *programari* en el *maquinari*, però, comporta que la protagonista tingui records descontextualitzats d'abans del trasplantament. És a dir, que en la versió del *programari* instal·lada al cervell hi traspuïn de tant en tant algunes frases i imatges del que havia viscut la persona (el cos, el *maquinari*) abans que li substituïssin la personalitat per la d'algú altre. És entre aquestes frases que apareixen els ecos bíblics del títol, i la protagonista els repeteix sense entendre ben bé el que diu. Com que els personatges del relat viuen desconnectats de la línia del temps i la història descriu talls generacionals insalvables i processos d'esborrament de la memòria, em calia trobar una expressió que no fos habitual en la vida quotidiana del jovent urbà d'un futur raonablement proper (i desolador). Calia fer una prospecció d'arcaisme futur, valgui la paradoxa.

Els «prats deliciosos» de les traduccions catalanes dels Salms no m'acabaven de convèncer, pel fet que la paraula *prat* em resultava massa neutra i, sobretot, massa possible en el vocabulari de qualsevol persona, per més lluny de la natura que visqui en el futur. I va resultar que la traducció catalana de la Societat Bíblica Trinitària em va ajudar, perquè al vers citat hi diu: «Em fa reposar en pastures d'herba tendra». Així, doncs, per aconseguir un efecte remotament arcaïtzant (des d'un punt de vista futur, repeteixo) i mínimament confús (al cap d'una urbanita a ultrança), vaig optar per barrejar les dues opcions i construir aquestes «Pastures delicioses», ara ja pseudobíbliques. En l'original, tant la frase com l'efecte que produeix són importants en la narració. Vet aquí per què em va semblar que n'havia de preservar tots aquests aspectes paralingüístics.

I per insistir una mica més en tot el que arrosseguen les paraules més enllà del sentit estricte (si és que això existeix), el títol «Tranx» també em serveix d'exemple. En rus el relat es titula «?????» (*spoki*). Una paraula inventada que remet a dues idees essencials. Per començar, l'arrel fa pensar en ????? (*pokoi*, 'tranquil·litat, repòs') i el molt freqüent adjectiu ????????? (*spokoini*, 'tranquil, serè, calmós') que en deriva. Però en el mot del títol també hi ressona l'expressió ????????????? (*spokóinoi notxi*), la frase que es fa servir per desitjar bona nit en rus i que si fa no fa diu 'que passis una nit tranquil·la'. A més a més d'això, i sense haver-ho demanat a l'autora, diria que també hi ressona la paraula anglesa *spooky*, 'esfereïdor, esgarrifós'. I és que el relat ens parla d'un aparell electrònic pensat per adormir el cervell de la canalla, per dominar els infants i convertir-los en una mena de ninots a les ordres d'una gran empresa. No sé si se m'acut res de més esgarrifós, la veritat.

El cas és que havia de trobar una solució per al nom comercial català d'un giny d'aquesta mena. *Nanit* era una opció evident, però la vaig descartar de seguida perquè no hi trobava res que me la fes sonar esfereïdora, aquesta

forma, ni tan sols mínimament antipàtica. Tirant cap a l'altra banda, la de la tranquil·litat, vaig anar modelant la solució final: aquest «Tranx» que, òbviament, ens porta al prefix *trans-* (defet, les criatures fan un veritable trànsit amb la maquineta endimoniada), però que des seguida ens fa pensar en el que diem a algú quan volem que es calmi («tranquil... tranquil·la...») i que temo molt que acostuma a tenir l'efecte contrari. Un «Tranx» que també al·ludeix a l'expressió col·loquial «tranqui», i aquesta sí que ja fa un xic de ràbia, si més no a mi. El desig de serenar i tranquil·litzar quedava cobert, doncs. Fins i tot amb el punt antipàtic i contraproduent que m'interessava.

Però encara hi va haver un parell de factors més que em van ajudar a donar per bona la solució. Primer en Trunks, el personatge de *Bola de Drac* que té un nom que en la pronúncia anglesa (i la del doblatge català) sona igual que «Tranx». Això, en un relat d'ambient infantil, no m'hi feia pas cap nosa, ben al contrari. En segon lloc, un element del disseny mateix de la paraula: d'on surt, aquesta ics final? Per començar, el títol rus és una forma evocadora però no identificable amb res concret. Per tant, calia inventar un mot equivalent. A banda de salvar aquesta exigència formal, però, acabar la paraula amb una ics m'ajudava a acomplir dos objectius més: volia que la cosa sonés comercial (per algun prejudici o mecanisme psicolingüístic, la ics té una aparença moderna i internacional) i, alhora, volia aprofitar l'ambivalència del signe perquè, arribat el cas, pogués llegir-se com a xeix i reproduir, així, el so que fem per calmar, asserenar i tranquil·litzar una criatura quan volem que dormi.

He mirat de trobar exemples variats i il·lustratius d'algunes de les coses que tenim en compte quan traduïm literatura. Sobretot quan ens enfrontem a un text original que té intencions metamòrfiques i que carrega els mots i les expressions amb capes de significats i referències diversos. La traducció de *La glàndula d'Ícar* és plena de capes d'aquesta mena. Ara que he enllestit un altre llibre de l'autora també per a Mai Més, *El Gual de la Guilla*, he pogut constatar que Anna Starobínets aconsegueix enriquir aquestes capes amb al·lusions i

relacions d'allò més fondes i diverses.

Sabem que no sempre és possible traduir tot allò que un text conté, que en el trasllat entre llengües és extremament difícil no perdre cap associació, cap referència, cap al·lusió. Les llengües i les literatures són dipòsits de memòria col·lectiva i, quan belluguem obres literàries d'una banda a una altra, sempre en vessem algun esquitx. La qüestió és que siguem capaços de reomplir els dipòsits de manera que el que contenen no quedi pervertit ni distorsionat pel que hi aboquem. O que ho anem provant, si més no.

